

Актуальна тема номера:

“НАЦІОНАЛЬНА ДОКТРИНА КОРПОРАТИВНОГО ПРАВА”

Вікторія Рєзнікова

докторка юридичних наук, професорка,
завідувачка кафедри господарського права
та господарського процесу
Інституту права Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

Олександра Кологойда

докторка юридичних наук, професорка,
професорка кафедри господарського права
та господарського процесу
Інституту права Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

ВСТУП ДО АКТУАЛЬНОЇ ТЕМИ

Корпоративне право має багатовікову історію. Розвиток та ускладнення корпоративних відносин й організаційно-правових форм здійснення господарської діяльності, глобалізаційні та євроінтеграційні процеси, потреба корпоративного сектора економіки в нових інструментах корпоративного управління, цифровізація економіки зумовили в останні роки активний розвиток та удосконалення корпоративного законодавства України, впровадження найкращих практик корпоративного управління.

Господарські організації корпоративного типу – стратегічний внутрішній партнер держави у сфері сталого економічного розвитку. Вони відіграють значну роль у національній економіці, структуруванні бізнесу в аспекті глобалізації міжнародної транскордонної торгівлі, наповненні державного та місцевих бюджетів податками, створюють нові робочі місця.

Визначення суб'єктного складу корпоративних відносин, як і їх правової природи, є спірним у науковій літературі і пов'язане з визначенням поняття “корпорація”. Господарський кодекс України (далі – ГК України) визначає корпорацію як договірне господарське об'єднання (ч. 3 ст. 120 ГК України). У Класифікації інституційних секторів економіки України термін “корпорація” вживався як узагальнюючий для всіх організацій, орієнтованих на отримання прибутку, основна інституційна форма (одиниця) підприємництва.

До корпорацій належать господарські товариства та господарські організації, створені у формі господарського товариства: банки, небанківські фінансові установи, кредитні спілки, біржі, страхові та лізингові компанії, депозитарії, інвестиційні фірми, інвестиційні фонди та компанії, компанії в управлінні активами, недержавні пенсійні фонди, клірингові установи, державні акціонерні компанії, національні акціонерні компанії, холдингові компанії, засновані на власності двох або більше осіб, кооперативи (виробничі, гаражно-будівельні, споживчі, обслуговуючі, сільсько-господарські тощо), фермерські господарства та господарські об'єднання.

За своєю правовою природою корпоративні відносини є господарськими відносинами і характеризуються поєднанням організаційних та майнових елементів. Об'єктом корпоративних відносин є акції та частки в статутному капіталі (складочному майні, пайовому фонді), а змістом – корпоративні права й обов'язки учасників. Склад корпоративних прав залежить від виду участі і визначається організаційно-правовою формою юридичної особи.

Сучасний стан розвитку корпоративного законодавства та корпоративних відносин відповідає євроінтеграційним процесам і зобов'язанням з адаптації її корпоративного законодавства до законодавства Європейського Союзу (далі – ЄС), визначеним Угодою про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, основним напрямом розвитку корпоративного права ЄС та країн – членів ЄС.

У 2016 р. було ухвалено закони України “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо захисту прав інвесторів”, “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо державної реєстрації прав на нерухоме майно та захисту прав власності”, “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо підвищення рівня корпоративного управління в акціонерних товариствах”, яким імplementовано в національне законодавство інститути витіснення (примусового продажу) та обов'язкового придбання акцій власником домінуючого контрольного пакету акцій акціонерного товариства (*squeeze-out* і *sell-*

out), засновані на концепції захисту капіталу, що несе основні ризики та спрямовані на подолання наслідків масової приватизації та розпо- рошеності акціонерного капіталу, забезпечення інтересів суспільства у сталому функціонуванні та розвитку акціонерних товариств і зростан- ня їх інвестиційної привабливості, зменшенні корпоративних конфлік- тів, рейдерства, покращення корпоративного управління та мінімізації пов'язаних із цим витрат, запобігання зловживанням корпоративними правами. Водночас примусове позбавлення міноритарних акціонерів права власності на акції в процедурі *squeeze-out* можливе лише у разі су- спільної необхідності, з дотриманням вимог закону (визначеної законом процедури), принципу пропорційності втручання – попередньої повної компенсації ринкової вартості акцій.

6 лютого 2018 р. було ухвалено Закон України “Про товариства з обме- женою та додатковою відповідальністю”, спрямований на поліпшення інвестиційного клімату, гнучке, лаконічне та диспозитивне врегулюван- ня правового статусу найпоширенішої організаційно-правової форми ведення бізнесу – товариств з обмеженою та додатковою відповідаль- ністю, усунення існуючих у чинних актах прогалин і дублювання. Цим Законом передбачено можливість укладення корпоративних договорів між учасниками товариств, спрощено вимоги до змісту установчих до- кументів товариств, введено чіткі механізми прийняття рішень учасни- ками, зокрема врегульовано питання прийняття рішень за допомогою опитування та заочного голосування, передбачено можливість створен- ня наглядової ради для ефективного контролю за виконавчим органом товариства, врегульовано порядок укладання товариством значних пра- вочинів.

Активного реформування зазнає інститут корпоративного управ- ління. Зміни до корпоративного законодавства, Кодекс корпоративного управління, проекти законів України “Про акціонерні товариства”, “Про внесення змін до деяких законів України щодо виконавчих органів юри- дичних осіб та покращення інвестиційної політики” впроваджують такі важливі інструменти корпоративного управління, як інститут незалеж- них директорів, корпоративної соціальної відповідальності, концепція фідучіарних обов'язків посадових осіб, однорівнева модель корпоратив- ного управління, механізм передачі повноважень виконавчого органу то- вариства іншій господарській організації (управляючій компанії).

Закон України “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо корпоративних договорів” спрямований на удосконален- ня правового регулювання корпоративних договорів, яким учасники господарського товариства можуть визначити спосіб реалізації та захи- сту своїх корпоративних прав та охоронюваних законом інтересів, а та- кож врегулювати інші, пов'язані зі статусом учасника відносини.

Законом України “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо визначення кінцевих вигодоодержувачів юридичних осіб та публічних діячів” було закріплено поняття “кінцевий вигодоодержувач підприємства” (ст. 64¹ ГК України), яке згодом замінено терміном “кінцевий бенефіціарний власник (контролер) юридичної особи” (ст. 1 Закону України “Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення”) та встановлено обов’язок підприємств встановлювати свого кінцевого вигодоодержувача, регулярно оновлювати і зберігати інформацію про нього та надавати її державному реєстратору у випадках та в обсязі, передбачених Законом України “Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців”. Зазначені зміни спрямовані на впровадження у законодавство України концепції відповідальності тіньових директорів (*shadow directors*) за збитки, завдані товариству. Кінцеві бенефіціарні власники будуть відповідати за боргами юридичної особи, що ними контролюється, без обов’язкового попереднього етапу неплатоспроможності (банкрутства) такої юридичної особи.

Однією із найбільш актуальних проблем правозастосовної корпоративної практики є захист прав і законних інтересів учасників корпоративних правовідносин. Активний розвиток та ускладнення корпоративних відносин в останні роки зумовлюють збільшення корпоративних конфліктів і корпоративних спорів між їхніми учасниками.

Відповідальність у корпоративному праві є інструментом забезпечення балансу інтересів різних учасників корпоративних відносин, кредиторів та інших стейкхолдерів, захисту їх прав і законних інтересів.

Значний вплив на розвиток корпоративних відносин має судова практика Верховного Суду, який у своїх постановах формує правові позиції щодо застосування норм корпоративного та господарського процесуального законодавства, впровадження доктрини “підняття корпоративної вуалі”, розвитку інституту корпоративної відповідальності посадових осіб, пов’язаних осіб банку та кінцевих бенефіціарних власників, формування правозастосовної практики у похідних позовах, спорах, пов’язаних із реалізацією переважних корпоративних прав, отримання дивідендів, справах про оскарження учасником (акціонером) процедури обов’язкового продажу акцій (сквіз-аут), правочинів, учинених товариством.

Незважаючи на значну кількість змін до корпоративного законодавства в останні роки, ухвалення нових процесуальних кодексів, корпоративні спори залишаються однією з найпоширеніших та найскладніших категорій спорів, що розглядаються господарськими судами. Відсутність визначення поняття “корпоративний спір” і чіткої класифікації спорів,

що належать до корпоративних, обумовлює невизначеність юрисдикції окремих категорій спорів, що виникають із корпоративних відносин.

Включення законодавцем спорів із корпоративних відносин до підвідомчості господарських судів (ч. 1 ст. 12 Господарського процесуального кодексу України у редакції до 15 грудня 2017 р.) Законом України “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо визначення підсудності справ з питань приватизації та з корпоративних спорів” повинно було б “поставити крапку” у багаторічній дискусії з питань юрисдикції корпоративних спорів. Однак складність корпоративних прав як об’єкта захисту та багатоманітність організаційно-правових форми юридичних осіб і досі спричиняє суперечки щодо віднесення спору до корпоративного, визначення складу сторін такого спору та повноважень судів різних юрисдикцій щодо їх розгляду, належності й ефективності обраного позивачем способу захисту, підстав та порядку поєднання кількох способів захисту (позовних вимог) у позові.

У зв’язку з різноманіттям організаційно-правових форм суб’єктів господарювання та з метою забезпечення правової визначеності у питанні юрисдикції, слід віднести до юрисдикції господарських судів всі спори щодо створення, діяльності, управління та припинення юридичної особи – суб’єкта господарювання, якщо стороною у справі є учасник (засновник, акціонер, член) такої юридичної особи, пов’язані зі створенням, діяльністю, реорганізацією, припиненням юридичної особи, корпоративним управлінням, припиненням повноважень членів органів управління юридичної особи, набуттям, здійсненням і реалізацією корпоративних права та обов’язків.

Усі ці нововведення та правові позиції покликані сприяти поліпшенню інвестиційного клімату в Україні, впровадженню нових правових механізмів регулювання корпоративних відносин, ефективного корпоративного управління з метою забезпечення балансу інтересів різних груп учасників корпоративних відносин, захисту їхніх прав і законних інтересів.